

O doterajších výskumoch a niektorých morfológických osobitostiach nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine

Ladislav Bartko (Prešov)

1.0. V nadväznosti na predchádzajúci referát N. Dzendzelivskej, obsahujúci základné poznatky o príčinách príchodu Slovákov na Zakarpatskú Ukrajinu, o ich živote a práci, o celkovom charaktere a členení ich nárečí a zároveň aj stručnú charakteristiku hláskoslovnej roviny týchto nárečí (pozri v tomto zborníku), náš príspevok má za cieľ podať prehľad a zhodnotenie doterajších výskumov a zároveň poukázať na niektoré osobitosti tvaroslovného systému uvedených nárečí.

Materiálovou bázou našej analýzy - podobne ako v príspevku N. Dzendzelivskej i v nasledujúcom referáte Š. Liptáka (o slovnej zásobe skúmaných nárečí - tiež pozri v tomto zborníku) - sú údaje a poznatky získané spoločným priamym terénnym výskumom realizovaným v priebehu minulého a tohto kalendárneho roka.¹

2.0. Doterajšie výsledky výskumov slov.² zakarp. nárečí sú pomerne skromné, a teda aj poznanie celkového charakteru a územného rozšírenia týchto nárečí je len čiastkové a nedostatočné. Napriek tomu totiž, že o existencii Slovákov na Zakarp. Ukrajine existovali u nás relatívne spoľahlivé štatistické údaje, a to už na začiatku tohto storočia (pozri napr. Niederle, 1906, s. 114), v medzivojnovom období (Petrov, 1928, s. 199-201, 138, 262, 302) i neskôr (Svetoň, 1942, s. 79-80, 158), slovenská dialektológia o ich nárečia prejavila iba minimálny záujem.

Okrem objektívnych dôvodov, za aké možno označiť napr. nedostatok odborne pripravených pracovníkov a po druhej svetovej vojne aj vcelku nežičlivé politické podmienky na takýto výskum v uvedenej oblasti, pravdepodobne najvýraznejšou príčinou nepriaznivého stavu doterajšieho poznania slov. zakarp. nárečí je to, že ich nositelia prakticky od svojho príchodu do nového prostredia žili a aj dnes žijú v značnej diaspóre, vo vzťahu k okolitému (ukrajinskému, resp. na juhu k maďarskému) obyvateľstvu ani v jednej z obcí, v ktorých sa dodnes udržali, nedosiahli väčšinu (bližšie pozri Čučka, 1992, s. 202-203) a nevytvorili tu väčší kompaktný etnický a jazykový celok,

ktorý by sa v tomto novom prostredí dokázal výraznejšie uplatniť (porov. Štolc, 1994, s. 137-138).

2.1. Určité potvrdenie vyššie uvedeného konštatovania o nevýraznej miere zapísania sa slov. zakarp. nárečí (vrátane ich nositeľov) do spoločenského vedomia všetkých obyvateľov skúmanej oblasti Zakarp. Ukrajiny nachádzame u Sama Czambela, zakladateľskej osobnosti slov. dialektológie. S. Czambel vo svojej monografickej práci o výchsl. nárečiach (1906) totiž uvádza, že slov. obyvateľstvo v tejto oblasti žije len v obciach pred Užhorodom (Ungvárom) a okrem samotného Užhorodu ako obce so slov. obyvateľstvom spomína iba Hutu (dnes Kamianycka Huta) (medzi okrajovými obcami vých. slovenčiny; s. 54, 57) a Jovro-Dermu, dnes Storožnycia (medzi obcami so slov. menšinou ležiacimi pod maďarsko-slovenským rozhraním; s. 61). Hoci vcelku správne konštatuje, že úradné štatistiky (odvoláva sa na „popis“ z roku 1900 i na dielo L. Niederleho) neposkytujú pravdivý obraz o národnostnom zložení obyvateľstva, lebo v tejto oblasti - a na výchsl. území vôbec - sa národnosť často stotožňuje s vierovyznaním (slovenská s rímskokatolíckym a ukrajinská - v jeho terminológii „ruská“ - s gréckokatolíckym) (s. 76), jeho tvrdenie, že za Užhorodom „už niet ani politických, ani cirkevných obcí slovenských“ (s. 77) nemožno akceptovať. Z troch obcí - Onokovce (dnes Onokivci), Radvanka a Seredne, ktoré uvádza ako príklady na to, že časť ich obyvateľov je za Slovákov zapísaná „výlučne na základe svojho r.-k. náboženstva“, no „v skutočnosti sú všetci Rusi až na výnimky prisťahovalcov“ (s. 77) to totiž platí len pre prvé dve z nich. V obci Seredne je ešte aj dnes - a nepochybne bola aj v čase Czambelových výskumov pred takmer storočím - relatívne početná skupina Slovákov, ktorá sa nielen hlási k slovenskej národnosti, ale v rečovej komunikácii bežne využíva svoj slov. (výchsl.) dialekt.

A takých obcí, ako je Seredne, v ktorých Slováci žili a hovorili svojím slovenským nárečím, ale Czambelovi informátori o nich nevedeli, bolo aj v oblasti „za Užhorodom“ ešte viacero. Dokazuje to aj náš výskum, z ktorého vyplýva, že ešte aj dnes možno hovoriť o pevných zvyškoch slov. nárečí v pätnástich obciach na Zakarp. Ukrajine (pozri Skratky obcí). Czambelovu skúsenosť možno zároveň označiť za potvrdenie toho, že prítomnosť Slovákov v uvedenej oblasti nebola známa dostatočne a všeobecne, a preto sa o nej od svojich informátorov - „navždy od starých domorodých občanov“, pričom získané údaje podrobil „aspoň trojnásobnej kontrole“ (s. 77) - nič nedozvedel.

Czambelovo spochybnenie spoľahlivosti štatistík o národnostnej skladbe obyvateľov na Zakarp. Ukrajine, navyše doplnené jeho zdanlivo pre-

svedčivým tvrdením, že v dedinách za Užhorodom Slováci nežijú, bolo pravdepodobne ďalším z faktorov, ktoré spôsobili výrazné oneskorenie záujmu slov. dialektológie o slov. nárečia v tejto oblasti.

2.2.1. Pravdepodobne najstaršou odbornou jazykovednou prácou na Slovensku, v ktorej nachádzame zmienku o slov. za karp. nárečiach, je syntetická štúdia V. Vážneho o slov. nárečiach (1934). Medzi ukážkami výchsl. nárečí je v nej aj krátky nárečový text z „výchsl. kolónie“ ukr. („rusínskej“) obce Lysyčeve („Lisičovo“)³. V poznámke k tomuto textu, pre-zrádzajúcemu výchsl. charakter nárečia, autor upozorňuje na výskyt iba jedného - stredného - konsonantu l v tomto dialekte a zároveň dodáva, že v nárečí Slovákov ďalej, neďalej obce Dovhe funguje konsonantický pár l - l' (Vážný, 1934, s. 310).

Zatiaľ jediným väčším odborným príspevkom slov. dialektológie venovaným výskumu slov. nárečí na Zakarp. Ukrajine je štúdia Š. Tóbika (1963) o nárečí Slovákov jednej z obcí v tejto oblasti. Ide o obec Nový Klenovec (dnes Klenovec), ktorej obyvatelia sa takmer všetci po druhej svetovej vojne presídlili na Slovensko. Na základe výskumov tohto nárečia z rokov 1947 a 1956 u ich nositeľov v novom prostredí na juhu Slovenska (pozri Tóbik, 1963, s. 49) autor tu podáva stručnú celkovú charakteristiku tohto nárečia, pričom osobitnú pozornosť venuje zmenám, ktoré sa v ňom uskutočnili.

Zo syntetických prác o slov. nárečiach po druhej svetovej vojne Zakarp. Ukrajinu ako oblasť výskytu slov. nárečí mimo územia Slovenska širšie spomína učebnica J. Štolca *Slovenské nárečia* (1994). Autor v nej podáva stručný prehľad dovtedajšej odbornej literatúry o tomto predmete a objasňuje príčiny minimálnej miery poznania týchto nárečí (Štolc, 1994, s. 137-138).

2.2.2. Viac ako na Slovensku sa výskumu slov. zakarp. nárečí doteraz venovali dialektológovia v ukr. Užhorode. Ich zásluhou sa získali základné poznatky o celkovom charaktere a čiastočne aj o územnom rozšírení týchto nárečí.

J. O. Dzendzelivskij (1971) zozbieral a na Slovensku uverejnil ľudové príslovia a porekadlá Slovákov z obce Turji Remety. Jeho práca predstavuje nielen určitú (nepriamu) charakteristiku nárečia uvedenej obce, ale aj upozornenie na existenciu a potrebu ďalšieho skúmania nielen tohto dialektu, ale nárečí Slovákov na Zakarp. Ukrajine vôbec.

O plnenie tejto úlohy sa výrazne zaslúžila N. J. Dzendzelivska. Okrem uvedenej obce Turji Remety priamou metódou v teréne preskúmala zvukovú rovinu nárečí aj v ďalších šiestich zakarp. obciach. Výsledky svojho výskumu spracovala v kandidátskej dizertácii (Dzendzelevskaja, 1975) a časť

z nich publikovala aj v slov. odborných časopisoch a zborníkoch (Dzendzelivská, 1974, 1978).

Priezviská zakarp. Slovákov z jazykovedného hľadiska spracoval P. Čučka (1992). Nepriamo sa jeho práca dotýka aj nárečovej problematiky.

3.0. Podobne ako v zvukovej rovine a v ostatných jazykových plánoch skúmaných slov. zakarp. nárečí špecifické podmienky, v ktorých sa tieto dialekty po príchode svojich nositeľov do nového prostredia za pomerne dlhý čas vyvíjali, našli svoj prirodzený odraz aj v ich morfológickom systéme. Ani podľa znakov tejto roviny (ako celku) nemožno spoľahlivo určiť konkrétnu, územne vymedzenú užšiu nárečovú oblasť na Slovensku, z ktorej slovenskí kolonisti do svojich terajších sídel prišli a s ktorej nárečím by sa ich terajší dialekt vo všetkých hlavných rysoch dal stotožniť. Porovnávať možno len jednotlivé znaky, prípadne časť znakov charakterizujúcich tieto nárečia.

Podobne ako podľa hláskoslovných javov (pozri príspevok N. Dzendzelivskej v tomto zborníku) slov. zakarp. nárečia aj podľa tvaroslovných znakov členíme na päť zmiešaných podtypov:

- a) abovsko-šarišsko-zemplínsky (Dov, Koľ, Lys, Per, TRe, VBe);
- b) zemplínsko-abovsko-šarišský (Ant, Ser, Zab);
- c) užsko-zemplínsky (Dom, St);
- d) užsko-sotácky (KHu);
- e) stredoslovensko-východoslovenský (Kl⁴).

Prvé štyri nárečové podtypy majú charakter rôznym spôsobom zmiešaného výchsl. nárečia, piaty (e) má znaky strsl. i výchsl. nárečí. Dialekty, ktoré si dodnes (avšak v novej, zmiešanej štruktúre prvkov) zachovali celkový ráz výchsl. nárečového makroareálu, charakterizujú jednak znaky typické pre celý tento makroareál, jednak znaky vyskytujúce sa len v jeho užších nárečových areáloch (napr. v abov., zempl. atď.), v nárečí obce Kl nachádzame dnes prevažne pôv. str. slov. (zápgeg) morfológické javy, ale (v menšej miere) aj interferenčné javy výchsl. rázu získané v novom prostredí.

3.1. Slov. zakarp. nárečia s celkovým rázom výchsl. nárečí (a-d) charakterizujú dnes napr. tieto celovýchsl. morfológické javy:

a) vo flexii substantív: maskulína zakončené na -a majú v gen. sg. reliktnú príponu -i: *gazdi^s, družbi*; v dat. a lok. sg. maskulín zakončených na mäkkú spoluhlásku je prípona -u: *na kl'incu, na koňu*; tvary vokatívu v muž. i žen. rode: *kovaľu! Janku!, mamu! Odarko!*; v inštr. sg. maskulín je prípona -om: *s xlopom, zo sinom*; zakončenie gen. sg. feminín všetkých skloňovacích typov na -i: *ženi, paľici, dlaňi, zemi*; v dat. a lok. sg. feminín tvary *ruke, no-*

he i ruce, noze, resp. i tvary s príponou mäkkých vzorov -i: na ruki, u Ameriki; za končenie neutier na -o: vajco, p'leco, po'lo, moro; v dat. a lok. sg. neutier zakončených na -o a -e spoločná koncovka -u: vajcu, p'lecu, veselu, žobraňu; nom. pl. životných maskulín má zakončenie na -i, -e, -ove: xlopi, ľuže, mura-re, kral'ove (ale typ na -ove, bežný na vých. Slovensku, sa tu často nahrádza -bez alternácie spoluhlások k/c, d/3 atď. - tvarmi na -i: družbi, d'edi, gazdi, Slo-vaki, vojaki, kozaki, bratňa ki); v dat. pl. majú všetky substantíva jednotnú koncovku -om: sinom, ženom, 3ecom;

b) vo flexii adjektív: popri bežnom výskyte tvrdých zachovanie zvyškov „mäkkých“ adjektív typu nižši, višši, zad ňi, letši; rovnaké formy v lok. a inštr. sg. s príponou -im: (o, z) dobrim, bratovim; nom. a akuz. sg. neutier a nom. a akuz. pl. akostných a vzťahových adjektív všetkých rodov na -e (okrem Dom, St, KHu): dobre (3ecko), valalske (xlopi, že ni); v nom. sg. neutier a nom. pl. privlastňovacích adjektív všetkých rodov spoločná prípona -o: bratovo (3ecko, domi, kravi, 3iučata); inštr. pl. s príponou -ima: dobrima, brato vima; typické výchsl. formy pri stupňovaní: veľki - vekši, suxi - sukši;

c) v skloňovaní zámen: typické výchsl. tvary zámen: ja - mñe - zo mnu, ti - tebe - s tebu, mi - nas - z nami, naš - našo (v nom. sg. neutier a nom. pl. všetkých rodov; okrem Dom, St, KHu), co, xto, daxto (častejšie ko, dako), ten/toten (okrem Dom, St, KHu) - tota - toto - tote (okrem Dom, St, KHu); dat. zvratného zámena len v širšej podobe: sebe („sebe“ aj „si“);

d) vo flexii čísloviek: jednotná forma číslovky dva pre všetky rody: dva domi, dva perini, dva mesta; spojenia základných čísloviek aj od 5 vyššie a neurčitých čísloviek s nom. pl.: osem roki, pejc kravi, paru Mađare;

e) v ohýbaní sloviac: v 1. os. prezenta prípona -m (okrem St, KHu), v 1. os. pl. -me, v 3. os. pl. -u, -a (okrem KHu): hutorim, volam - ižeme, kupujeme - idu, xoža; neurčitok na -c (okrem KHu): robic, hľedac, vižec; typické formy pomocného slovesa bic v minulom čase (okrem Dom, St, KHu): bul - bula - bulo - bul'i;

f) z morfológie ostatných slovných druhov: typické formy 2. a 3. stupňa prísloviac pri stupňovaní na -i: dobre - lepši - najlepši, šumñe - krajši - najkrajši; predložka do vo význame „približovanie sa v priestore alebo v čase“ aj v spojení so životnými substantívami: išli do mladici, do suseda.

3.1.1. V zmiešanom abov.-šariš.-zempl. nárečovom podtype (a) okrem uvedených celovýchsl. znakov fungujú najmä tieto morfológické javy typické prevažne pre abov. a šariš. nárečovú oblasť: tvar dat. sg. substantív mužského rodu na -ovi: ocovi, sinovi; inštr. sg. feminín má koncovku -u: zo ženu, s kosu; nom. pl. mäkkých subst. muž. i žen. rodu má príponu -e: kľu-

čie, koňe, krompl'e, ulice; gen. a lok. pl. substantív všetkých rodov a typov má jednotnú koncovku *-ox*: *rodičox, xi žox, pol'ox*; rovnako jednotnú koncovku majú všetky substantíva aj v inštr. pl., a to koncovku *-ami*: *bratami, ženami, mestami*; akostné, vzťahové a privlastňovacie adjektíva, ako aj príslušné adjektíváliá maskulín a neutier majú v gen. sg. príponu *-eho* a v dat. sg. príponu *-emu*: *dobrego, bratoveho - dobremu, bratovemu*; od slovesa *bic* („byť“) v 1. os. sg. prézenta je tvar *som*, v 1. os. pl. *zme* a v 3. os. pl. tvar *su*, pričom tvary pomocného slovesa sa občas nahrádzajú os. zámenami *ja - mi*: *xočil som tam, tu som bival - buľi zme - tu su Slovaki - ja se tu naročil - mi spivali*;

3.1.2. Zmiešaný zempl.-abov.-šariš. nárečový podtyp (b) popri vyššie uvedených charakterizujú tieto tvaroslovné javy typické najmä pre zempl. nárečia: v dat. sg. substantív prípona *-oj*: *xlopoj, baboj (gu) kosceloj*; mužské adjektíva a adjektíváliá majú v gen. sg. príponu *-oho* a v dat. sg. príponu *-omu*: *velkoho, mojoho - mladomu, čijomu*; podoby ukazovacieho zámena *tot - o tobe - s tobu* - nom. pl. *toti*; pomocné sloveso „byť“ má v 1. os. sg. tvar *mi* a v 1. os. pl. tvar *me/zme*: *bul mi tam, n'xcela mi se vidavac*.

3.1.3. Nárečia obcí Dom a St (c) navyše charakterizujú tieto špecifické už.-zempl. črty: v inštr. žen. subst. aj os. zámen prípona *-ou*: *ženou, s tobou*; tá istá prípona aj v gen., akuz. a lok. pl. subst. všetkých rodov: *xlopou, sestrou, mes tou*; v nom. pl. subst. prípona *-i*: *figľi, vrabľi, samci*; v inštr. pl. spoločná prípona subst. všetkých rodov *-oma*: *vo jakoma, družkoma, p'lecoma*; podoby zámen *kotri, šicki*; v nom. pl. majú adjektíva aj zámená spoločnú príponu *-i*: *veľki, toti (bratove, žiuki, vajca)*; v 1. os. sg. sloviess prípona *-u*: *robu, rozumu* (ale: *volam*); v 3. os. pl. prípony *-ut', -jut'*: *ka žut', čitajut'*; l-ové prídavné má prípony *-u, -la, -ľi*: *robiu, robila, robili*.

3.1.4. Podobne ako v hláskosloví aj tvaroslovný systém nárečia obce KHu (d) sa vyznačuje viacerými špecifickými znakmi už.-sot. (navyše aj ukr.) pôvodu: v nom. pl. subst. okrem „bežných“ koncoviek, ako sú napr. *-i (buki, bitangi „huncúti“, kľuči, ruki)*, *-e (vešare, poscel'e, ale aj stole, žone, hvezde)* sú tu aj osobitné koncovky *-o, -oj*: *dva domo, dubo, h'levo, slupo, rebo, kravo*; rovnako pestrý stav je vo flexii adjektív: nom. pl. pri maskulínach: *tvardyj, žoutyj, zel'enyj, calyj, xoryj, ale hlupoj, hruboj, ňedujdavoj*, pri neutrách: *slatki (ml'eko), šoroki (pol'o), dobry (serco), mladý (Zeuč'e)*; v časovaní sloviess neuskutočnená asibilácia je nielen v prípone 3. os. pl. *-ut'/-jut'* (*idut', znajut'*), ale aj v prípone infinitívu *-ť*: *ľubit', poboškať, šekať* „čakať“ a i.

3.2. Nárečie obce Kl (podtyp e) si aj vo svojom morfológickom systéme zachovalo väčšinu zo svojich pôv. strsl. (zápgem.) znakov, ale v novom prostredí prijalo doň aj časť znakov okolitých (výchsl. a ukr.) nárečí.

Napr. pri subst. v inštr. sg. feminín sú pravidelné pôv. tvary na *-ou*: z *rukou, zo sestrou*; v nom. pl. maskulín sú pôv. tvary *horari, doktori*, ale aj novšie *vojaki, Slovaki*; v gen. a lok. pl. maskulín aj feminín je už prevzatá jednotná prípona *-ou*: *si nou, do knižkou*; rovnako už jednotnú príponu *-om* majú subst. všetkých rodov v dat. pl.: *sinom, ženom, mestom*; adjektíva si zachovali pôv. tvary *dobri - dobro - dobriho*, ale v nom. pl. už tu funguje spoločná prípona pre všetky rody *-ie*: *dobrie xlapi, ženi, mesta*; slovesná flexia si v podstate zachovala svoj pôv. stav; podobne väčším zmenám odolali aj ostatné slovné druhy, pravda, okrem niekoľkých výnimiek, ako je napr. nahradenie predložky *v* (*v dome, fpeci*) prevzatou predložkou *u*: *u dome, u peci, u Užhorode*.

3.3. Z uvedenej charakteristiky morfológického systému slov. zakarp. nárečí vyplýva, že podmienky existencie a fungovania týchto nárečí v novom prostredí do značnej miery zmenili ich pôv. podobu. Pravda, rozsah zmien a ich príčiny v nárečiach jednotlivých obcí sú rôzne. Zatiaľ čo v nárečiach obcí KHu, Dom a St možno značnú časť ich nových znakov považovať za dôsledok kontaktu s okolitými ukr. nárečiami, nový charakter nárečí ostatných dedín sa javí ako výsledok ich ovplyvňovania sa navzájom.

Za výrazný výsledok ukr.-slov. jazykovej interferencie v tvaroslovnnej rovine skúmaných nárečí možno označiť najmä tieto javy: tvary nom. pl. životných subst. muž. rodu typu *Slovaki, d'edi*; tvary nom. pl. neživotných subst. typu *zubo, slupo, kravo* v nárečí KHu a Dom; formy muž. adjektív typu *calyj, hruboj* v nárečí KHu; tvary 3. os. pl. sloviess na *-ut', -ju'* (*pasut' se, čitajut'*) v nárečiach KHu, Dom a St; neurčitok na *-t'* v nárečí KHu (*karmit'*).⁶

4.0. Aj z charakteristiky morfológického systému slov. zakarp. nárečí vyplýva, že tieto nárečia v novom prostredí do značnej miery zmenili svoju pôv. podobu a nadobudli ráz nárečí zmiešaného typu. Pritom zmeny v ich systéme sú výsledkom pôsobenia nielen okolitých ukr. nárečí, resp. najmä v lexike aj blízkych maď. a nem. dialektov, ale do značnej miery aj kontaktov medzi sebou navzájom. Napriek nepriaznivým podmienkam, poskytujúcim už iba obmedzený rozsah komunikačných funkcií, si slov. zakarp. nárečia vo všetkých rovinách svojho systému - vrátane morfológického - dodnes zachovali celkový slov. charakter a svojim nositeľom pomohli zachovať si svoju národnú identitu.

Poznámky

¹ Výskum je súčasťou plnenia grantovej úlohy „Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie“, koordinovanej v Slavistickom kabinete SAV v Bratislave (vedúcim projektu je PhDr. Štefan Lipták, CSc., pracovník uvedeného pracoviska, zástupcom vedúceho je autor tohto príspevku, pracovník Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove). Materiál sa získal na štyroch týždenných výskumných cestách uskutočnených v čase od mája 1996 do októbra 1997. Výskumné cesty sa uskutočnili za pomoci Domu zahraničných Slovákov a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v Bratislave, ako aj Matice slovenskej v Martine.

² Kvôli úspornosti textu v ďalšej časti príspevku používame skratky frekventovanejších slov a výrazov (pozri Skratky).

³ V ďalšej časti štúdie používame v súčasnosti platné úradné názvy ukr. zakarp. obcí (pozri Skratky obcí).

⁴ Zoznam obcí, z ktorých pochádza spracovaný jazykový materiál, pozri v Skratkách obcí.

⁵ Príklady nárečových slov a výrazov (podobne aj súvislé nárečové texty na konci štúdie) uvádzame vo fonetickom zápise, pričom pri jednotlivých slovách na ich konci znelé párové konsonanty ponechávame v neneutralizovanej podobe (napr. *xlib* - nie *x'lip*, *sňih* - nie *sňix*). Podľa zásad fonetickej transkripcie uplatňovaných v slovenskej dialektológii používame tu tieto osobitné znaky: *i* = neslabičné *i* (iba v nárečí Kl, v ostatných píšeme *j*); *e*, *o* = zúžené vokály *e*, *o*; *y* = zadná realizácia samohlásky *i*; *u* = obojperné, neslabičné *v*; 3, *x* = konsonanty *dz*, *ch*; 3 = konsonant *dž*; *s*, *z*, *š* = mäkké (palatálne) spoluhlásky; *s'*, *z'*, *c'*, 3', *b'*, *p'*, *m'*, *v'*, *r'* = zmäčkčené (palatalizované) konsonanty; *r*, *l* = slabičné konsonanty; *d'*, *t'*, *ň*, *l'* = mäkké konsonanty (ich mäkkosť sa označuje aj v postavení pred prednými vokálmi *i*, *e*); *h* = neznelý pár, resp. oslabená výslovnosť spoluhlásky *h*.

⁶ Pri hodnotení javov v skúmaných slov. zakarp. nárečiach a pri ich porovnávaní so stavom v jednotlivých nárečiach na Slovensku sme sa opierali najmä o tieto práce: Bartko, 1978, 1997; Buffa, 1953, 1967, 1995, 1997; Krajčovič, 1988; Semjanová, 1976; Štolc, 1981/1975, 1994; Tóbič, 1963. Na iné práce odkazujeme priamo v texte štúdie.

Skratky

a pod., ap. - a podobne	pôv. - pôvodný (-e)
abov. - abovský	prít. - prítomný
adj. - adjektívum	psl. - praslovanský
akuz. - akuzatív	sev. - severný
dat. - datív	sg. - singulár
gem. - gemerský	slov. - slovenský
gen. - genitív	sot. - sotácky
inštr. - inštrumentál	strslov. - stredoslovenský
juž. - južný	subst. - substantívum
lok. - lokál	šariš. - šarišský
maď. - maďarský	ukr. - ukrajinský
min. - minulý	už. - užský
muž. - mužský	vých. - východný
napr. - napríklad	výchslov. - východoslovenský
nom. - nominatív	zakarp. - zakarpatský
os. - osoba	záp. - západný
pl. - plurál	zempl. - zemplínsky
porov. - porovnaj	žen. - ženský

Skratky obcí

Ant - Antonivka	Per - Perečyn
Dom - Domanynci	Ser - Seredne
Dov - Dovhe	St - Storožnycia
KHu - Kamianycka Huta	TRe - Turji Remety
Kl - Klenovec	VBe - Velykyj Bereznyj
Koľ - Koľčyne	Zab - Zabrid'
Lys - Lysyčeve	

Literatúra

BARTKO, L.: *Abovské a spišské nárečia*. - In: *Studia Academica Slovaca*. 26. *Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava, STIMUL 1997, s. 198-205.

- BARTKO, L.: *Z tvaroslovia nárečia obce Trstené pri Hornáde v južnom Above.* - In: *Nové obzory*. 20. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 337-354.
- BUFFA, F.: *K charakteristike šarišských nárečí.* - In: *Studia Academica Slovaca*. 26. *Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava, STIMUL 1997, s. 206-213.
- BUFFA, F.: *K charakteristike východoslovenských nárečí.* - In: *Nové obzory*. 9. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1967, s. 263-278.
- BUFFA, F.: *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1953. 246 s.
- BUFFA, F.: *Šarišské nárečia*. Bratislava, Veda 1995. 400 s.
- CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Sv. Martin 1906.
- ČUČKA, P. P.: *Familii zakarpatskich slovakov.* - In: *Issledovanija po slovackomu jazyku*. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Rossijskaja akademija nauk 1992, s. 202-221.
- DZENDZELIVSKÁ, N.: *Slová z detskej lexiky v slovenských nárečiach na území USSR.* - *Slovenská reč*, 39, 1974, s. 27-33.
- DZENDZELIVSKÁ, N.: *Fonologický opis východoslovenských nárečí na území Zakarpatskej oblasti USSR.* - In: *Nové obzory*. 20. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 287-307.
- DZENDZELEVSKAJA, N. I.: *Očerok fonetiki vostočnoslovackich govorov na territorii USSR. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskich nauk*. Moskva, Moskovskij gosudarstvennyj universitet 1975. 24 s.
- DZENDZELIVSKYJ, J.: *Konspekt lekcij z kursu ukrajinskoji dialektolohiji (č. I. Fonetika)*. Užhorod 1965.
- DZENDZELIVSKYJ, J. O.: *Slovenské ľudové príslovia a porekadlá z dediny Turji Remety (Perečynský okres, Zakarpatská oblasť USSR)*. - In: *Nové obzory*. 13. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1971, s. 285-297.
- KRAJČOVIČ, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia.* - Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344s.
- NIEDERLE, L.: *Uherští Slováci. Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z roku 1900*. Praha 1906.
- PETROV, A.: *Príspevky k historickej demografii Slovenska v XVIII. - XIX. stoločí*. Praha 1928.
- SEMJANOVÁ, M.: *Pokus o vnútornú diferenciaciu zemplínskych nárečí.* - In: *Nové obzory*. 18. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1976, s. 371-378.
- SVETOŇ, J.: *Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie.* - Bratislava, Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov 1942. 190 s.
- ŠTOLC, J.: *Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá. Mapy.* - Bratislava, Veda 1981. 314 s.; *Časť druhá. Úvod - komentáre*. Bratislava, Veda 1975. 192 s.

ŠTOLC, J.: *Slovenská dialektológia*. - Bratislava, Veda 1994. 179 s.+37 máp.

TÓBIK, Š.: *K charakteristike nárečia presídlencov z Nového Klenovca na Zakarpatskej oblasti USSR*. - *Jazykovedný časopis*, 14, 1963, s. 46-56.

VÁŽNÝ, V.: *Nářečí slovenská*. - In: *Československá vlastivěda*. 3. (Jazyk.) Praha 1934, s. 219-310.